

ՄԻՐԱՔ ԳԻՒԼՊԻԻՏԱՂԵԱՆ, «ՀԱՅԵՐԷՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏ-ՄՈՒԹԻԻՆ», ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԿՆՈՒԹՅԱՆ, ԵՐԵՎԱՆ, 1973, 430 էջ:

Հայոց լեզուի ուղղագրութեան պատմութեան ուսումնասիրութիւնը, ընդհանրապէս հայագիտութեան ու մասնաւորապէս հայ լեզուաբանութեան մէջ, մնացած է համարեայ խոպան մարդ մը՝ հակառակ ցարդ լոյս տեսած բազմաթիւ ու բազմաբնոյթ հայագիտական այլ ուսումնասիրութիւններու ու մենագրութեանց: Եւ ասիկա՝ երբ գիտենք թէ ուղղագրական հարցը կը հանդիսանայ լեզուաբանական ամենէն այժմէական ու հրատապ խնդիրներէն մէկը՝ կարօտ խորագնին ու համակողմանի ուսումնասիրութեան:

Ահա այս բացը գոցելու կու դայ հայրենի լեզուաբան-քերական, բանասիրական գիտութիւններու Դոկտ. Սիրաք Գիւլպիւտաղեանի արժէքաւոր աշխատասիրութիւնը՝ «Հայերէնի Ուղղագրութեան Պատմութիւն» (*), որ իրաւամբ, իր գիտականութեամբ ու տարողութեամբ կը գրաւէ եզակի եւ ուրոյն տեղ հայ լեզուաբանութեան պատմութեան մէջ:

Սոյն ուսումնասիրութիւնը արդասիրքն է վաստակաւոր ու հրամուս գիտնականի մը, որ իր գիտելիքներու լայնածիր պաշարով, նիւթին լիւլի տիրապետելու գիտողականութեամբ ու կարողութեամբ՝ կրցած է քննել ու բացայայտել հայերէնի ուղղագրութեան հետ կապուած համարեայ բոլոր հարցերը՝ սկսած Ե. Ղարէն մինչեւ մեր օրերը, ընդգրկելով աւելի քան 1500-ամեայ ժամանակաշրջան մը:

Աշխատասիրութեան հիմք ծառայած են վիմական արձանագրութիւնները, մատենադարանի ձեռագրերը, տպագիր գրականութիւնը, ինչպէս նաեւ արեւմտահայ եւ արեւելահայ մամուլը:

Հեղինակը իր աշխատասիրութիւնը բաժնած է չորս շրջաններու՝ Ե-Թ. դդ., Ժ-ԺԷ. դդ., ԺԸ-ԺԹ. դդ. եւ Ի. դդ., ո՛չ անչուչտ ըստ հայերէն լեզուի պատմութեան շրջանաբաժանման, այլ՝ ըստ լեզուական «շրջադարձային փոփոխութիւններուն»:

Առաջին գլուխը կ'ընդգրկէ հայերէնի ուղղագրութիւնը Ե-Թ. դարերուն (էջ 12-65), ուր մանրամասնօրէն ուսումնասիրուած են տուեալ ժամանակահատուածի բաղաձայններուն (էջ 12-33), ձայնաւորներուն (էջ 33-48), երկբարբառներուն (էջ 48-53), տառադար-

* Ի դէպ, հեղինակը այս աշխատասիրութեամբ ստացած է իր Դոկտոր Բանասիրական Գիտութիւններու գիտական աստիճանը:

ձուլեան (էջ 54-57), մեծատառերու զործածութեան (էջ 57-58) ու սողազարձի (էջ 58-65) ուղղագրական կանոններն ու շեղումները:

Այս գլխուն էական յատկանիշը կը հանդիսանայ այն, որ Գիւլ-պիւտաղեան, գիտնականի հմտութեամբ կը ցած է զննել այդ շրջանի ուղղագրութիւնը վիճական արձանագրութիւններու հիման վրայ, տրուած բլլալով, որ այդ ժամանակաշրջանի ուղղագրութեան համար վաւերագրական տուեալներ կը պակսէին: Մէջբերումներն ու վկայակոչումները կը կատարէ օտար լեզուներէ (յունարէն, լատիներէն, ասորերէն, եբրայերէն, եւայլն) եւ հոշակաւոր գիտնականներէ (Մէյէ, Հիւպլման, Աճառեան եւ ուրիշներ)՝ իր զրոյթները համոզիչ ու հաւաստի դարձնելու համար:

Լայնապարփակ այս հաշուուման լոյսին տակ, հեղինակը կը պարզէ թէ Ե-Թ. դարերու ուղղագրութիւնը եղած է հնչիւնային՝ «իւրաքանչիւր հնչիւնիմ տառ մը, իւրաքանչիւր տառիմ հնչիւն մը» սկզբունքին հիման վրայ:

Երկրորդ գլուխը նուիրուած է Ժ-Ժէ. դարերու ուղղագրութեան (էջ 66-177): Հոս՝ հեղինակը փաստական հարուստ նիւթերու հիման վրայ կը ներկայացնէ ուղղագրական իրավիճակը, միաժամանակ տալով կարգ մը լեզուաբաններու կարծիքներն ու տեսակէտները (Կարստ, Աճառեան, Ղազարեան): Այս բաժնին մէջ, նախորդ գլխուն նման, կան ենթաբաժանումներ - բաղաձայններ (էջ 66-114), ձայնաւորներու ուղղագրութիւն (էջ 114-154), թուական անուան ուղղագրութիւն (էջ 154-156), երկրորդայններու ուղղագրութիւն (էջ 156-159), տառադարձութիւն (էջ 159-164), մեծատառի կիրառութիւն (էջ 165-168), սողազարձ (էջ 168-173), ուղղագրական շեղումներ (էջ 174-175), որոնք ուսումնասիրուած են խրդմբարէն:

Լեզուաբանը ցոյց կու տայ թէ այդ դարաշրջանին հետզհետէ լայն տարածում կը գտնէ ուղղագրութեան երկակի գրութիւնը՝ անդակալան (զրարարեան) եւ հնչիւնային (արտասանական):

Ուսումնասիրութիւնը կ'ընթանայ հարցին առնչութեամբ տեղի ունեցած ծաւալուած բանավէճերուն ու հայերէնի ուղղագրութեան մէջ կատարուած տեղաշարժերուն հիման վրայ: Լրջութեամբ կը քննուին բաղաձայնական համակարգերը, ղ հնչոյթի պատմական հնչիւնափոխութիւնը (որ հին հայերէնի մէջ հանդէս կու գար որպէս յ-ի կոչտ տարբերակ), օ եւ ֆ տառերու փոխառութիւնը, յ տառի ուղղագրութեան պարագան, եւայլն:

Համաձայն աշխատութեան մէջ բերուած օրինակներուն՝ տրեւեալ շրջանին փոփոխութեան կ'ենթարկուի նաեւ հայերէնի տառա-

դարձութիւնը. լաշն տարածումը կը ստանան համառոտագրութիւնները, տողադարձի կանոնները:

Երրորդ գլուխը կը վերաբերի ԺԼ-ԺԹ. դարերու ուղղագրութեան քննութեանը (էջ 178-288), հետեւեալ բաժանումներով՝ ճայնաւորներու ուղղագրութիւնը (էջ 180-194), մեծատառի գործածութիւնը (էջ 195-198), տողադարձը (էջ 198-200), ԺԹ. դարու ուղղագրական բանալէճերը (էջ 200-221), մեծատառ (էջ 222-223), տողադարձ (էջ 225-227), ուղղագրութիւնը փոխելու փորձեր (էջ 227-253) եւ ճայնաւորներ (էջ 276-288), եւայլն:

Գիւլպիւտագեան՝ տալով այդ ժամանակաշրջանի ընդհանուր ընդթաղիրը, եւ շեշտելով հայ մշակոյթին զարգացումը, կը ներկայացնէ մտաւորականութեան ձգտումները զբարարը կանդոն պահելու կտարակցութեամբ: Ահա այդպիսի պայմաններու մէջ է որ ուղղագրութեան հարցը առաջ կը քաշուի՝ գրութեան երեք սկզբունքներով՝ հնչիւնային, ստուգարանական եւ աւանդական:

ԺԹ. դարու ուղղագրութեան վիճակին անդրադառնալով՝ լեզուաբանը ծաւալած բանալէճերու հիման վրայ քննած է ո՛չ միայն նախորդ դարերու դասական ուղղագրութեան մէջ կատարուած շեղումները, այլեւ զբաղան լեզուի երկու տարբերակներու դոյակցման հետեւանքով առաջացած ուղղագրական նոր անհամապատասխանութիւնները:

Վերոգրեալ ժամանակաշրջանի Մխիթարեան գրականութիւնը, բառարանագրութիւնը եւ շարք մը պարբերականներ երբ ուսումնասիրենք՝ պիտի նշմարենք որ անոնք հետեւած են աւանդական ուղղագրութեան:

Յատկանշական է որ ուսումնասիրութեան մէջ յատուկ տեղ տրուած է նաեւ Ն. Ռուսինեանի, Ստ. Ստեփանէի եւ Ղ. Աղայեանի կողմէ առաջ քաշուած տեսակէտներու ու ծրագիրներու նախագիծերուն՝ հայերէնի աւանդական ուղղագրութեան վերափոխման առնչութեամբ: Այս բանալէճերուն կը մասնակցին արեւմտահայ եւ արեւելահայ մտաւորականութեան բազմաթիւ ներկայացուցիչներ:

Արժարձելով տառագարձութեան պարագաները՝ հեղինակը կը գրէ, թէ արեւելահայերէնը կ'որդեգրէ աւանդական տառագարձութիւնը, մինչ արեւմտահայերէնի մէջ փոխառեալ անուններու ուղղագրութիւնը կը պահպանուի նոյնութեամբ. իսկ նոր փոխառութիւններու պարագային, բառերը կը տառագարձուին համաձայն փոխատու լեզուի հնչիւնական օրինաչափութիւններուն:

Ընդարձակ բաժին յատկացուած է Ի. դարու հայերէնի ուղղագրութեան պատմութեան (էջ 289-410): Նախորդ շրջաններու մէջ

ծնունդ առած բանավէճերն ու տարակարծութիւնները աւելի խորացան այս շրջանին, եւ պատճառ դարձան 1922 թ.ի Մարտի 4-ի ուղղադրական նոր բարեփոխութեան՝ Մանուկ Արեղեանի մշակած նախադիժին համաձայն, որուն դէմ իրենց խոր տարակարծութիւնն ու դժգոհանքը յայտնեցին հայ եւ օտար զբաղէտներ ու գիտնականներ՝ ինչպէս՝ Ծիրվանզադէ, Թումանեան, Իսահակեան, Մէլէ, Մառ, Աճառեան, Ազոնց, եւ ուրիշներ :

Մէկ կողմէն դժգոհութիւններն ու դժուարութիւնները, միւս կողմէն աւանդականէն զգալի հեռացումը եւ երկու հատուածներու անջրպետումը, պատճառ դարձան որ 1940 թ.ին վերափոխուի այդ ուղղադրութիւնը : Այս յեղաշրջումը գլխաւորեց նորակազմ «Տերմինաբանական Կոմիտէն», որ լեզուաշինական իր բարենպաստ գերը կը կատարէ մինչեւ այսօր :

Գիրքին հիմնական, ցայտուն արժանիքները կարելի է ամփոփել հետեւեալ կէտերուն մէջ .

ա. Աննախընթաց, խիստ այժմէական աշխատասիրութիւն մը, որ կու գայ գոցելու հայ բեզուարանութեան մէջ գոյութիւն ունեցող բաց մը :

բ. Գիտականօրէն հիմնաւորուած, խզամիտ, արնաջան ու համբերատար աշխատանք :

գ. Պատմական ժամանակահատուածներու լայն ընդգրկում (զբարար, միջին հայերէն, բարբառներ, աշխարհարար՝ արեւելահայ եւ արեւմտահայ դրսեւորումներով) :

դ. Հարուստ ու ճիշտ փաստական օրինակներու ու տուեալներու առկայութիւն :

ե. Բացատրութիւններու, յաւելումներու, ծանօթագրութիւններու հարուստ պաշար :

զ. Լեզուագիտութեան ու դրականագիտութեան մէջ շրջանաբաժնումը՝ ամենադժուար ու պատմական ճշգրտութիւն պահանջող գործ մըն է : Այս առումով եւս, հեղինակը շարժած է հարուստ ճշգրտութեամբ մը :

է. Այս բոլորին մէջ հեղինակը չէ մնացած սոսկ արձանագրող-բանահաւաք մը, այլ գիտականօրէն գնահատող, արժեւորող եւ եզրակացութիւններու յանգող լեզուաբան :

Գիւլպիւտաղեանի ներկայ աշխատասիրութիւնը հայագիտութեան մէջ եզակի, խիստ արժէքաւոր ներդրում մըն է, որ որակական նոր բարենիշ մը կ'արձանագրէ յօդուս հայերէնագիտութեան՝ ի պատիւ անոր հեղինակին :

Այս բուրքէն յետոյ, թող ներուի մեզի հոս անցողակի արձա-
 նազրել փոքր նկատում մը, այն՝ որ հայրենի դիտնականին բազմա-
 կողմանի բարեմասնութիւններով օժտուած այս աշխատութիւնը,
 անկասկած, աւելի ամբողջական պիտի ըլլար, եթէ ան առաւել հան-
 դամանօրէն անդրադարձած ըլլար արեւմտահայերէնի ուղղագրական
 մարդին :

ՊԱՐՈՅՐ ԱՂՊԱՇԵԱՆ